

Prošlost, sadašnjost i budućnost likovnog obrazovanja u nas

Damjanov, Jadranka

Source / Izvornik: **Zbornik I. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, 2004, 343 - 346**

Conference paper / Rad u zborniku

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:254:975640>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-22**

Repository / Repozitorij:

[PODEST - Institute of Art History Repository](#)

Prošlost, sadašnjost i budućnost likovnog obrazovanja u nas

Četrdeset godina predmeta likovne umjetnosti u gimnazijama u Hrvatskoj poklapa se s mojim radnim vijekom i zato neka mi je dopušteno izvijestiti na dvije razine, na razini davanja izvještaja o sudbini predmeta u tih 40 godina u okolnostima promjenjivih, ali uvijek zadanih društveno-političkih, pa tako i školsko-institucionaliziranih okvira, i drugo, na razini izvještaja o teoretskim i praktičkim radovima u kojima sam intenzivno sudjelovala a sudjelujem i sada.

Do godine 1960. predmet likovne umjetnosti pod nazivom *Povijest umjetnosti* bio je prisutan u Hrvatskoj samo u satnici klasičnih gimnazija.

Dakle, prije 41¹ godinu, zahvaljujući sposobnostima i nastojanjima prof. dr. Milana Preloga, koji je uspio uvjeriti tadašnje vlasti u važnost bavljenja vizualnim umjetnostima na sustavan i osviješten način, radi razvoja, kako je on govorio, »u mladog čovjeka, u moderno doba poželjnih ljudskih osobina«, predmet *Likovna umjetnost* uveden je u sve gimnazije; istina, s minimalnom satnicom od 1/2 (kasnije korigirano) do 1 sata tjedno, što je, naravno, od samog početka bila velika prepreka doista prijeko potrebnom ostvarenju programom predviđenih ciljeva. Reakcija učenika i tako je bila više nego povoljna. Citiram tekst grupe učenika, objavljen u *Telegramu* 1961. kao odgovor na napad Matka Peića, koji je, žaleći za satovima crtanja, osporavao smisao novog predmeta: »Mi volimo povijest umjetnosti zbog toga što nas je ona naučila vidjeti i doživjeti tamo, gdje prije nismo ništa vidjeli ni osjećali.«³

Desetljeće koje je slijedilo bilo je neke vrsti entuzijastičkog potvrđivanja novog predmeta što se očitovalo u borbi da predmet predaju kvalificirani stručnjaci — povjesničari umjetnosti, da se škole opreme najnužnijom tehnikom (dijala i episkop); da se iznalaze i usustave nove metode, da se u našoj rigidnoj pedagoškoj praksi prihvati postojanje predmeta koji od samog početka traži nove metode, strane ustaljenoj praksi tadašnje škole.⁴

Kulminaciju tog razdoblja predstavljalo je pojavljivanje dugo očekivanog udžbenika (pisanog kao jedan, ali iz komercijalnih razloga objavljenog u dva dijela). Pisan je 1967./68. godine, ali uslijed »kolebanja« i »straha« izdavača Školske knjige tiskan, odnosno tiskani su tek prvi puta 1971., odnosno 1972. godine.⁵ Usput, od toga vremena knjige su doživjele 24, odnosno 19 izdanja i još se i danas kori-

ste uz nove, kasnije objavljene. U to doba je pisan i tiskan i školski leksikon *Umjetnost*.⁶

Istodobno s učvršćenjem predmeta u gimnazijama, započela je njegova ekspanzija. Prvo, ušao je »na mala vrata« (kao sastavni dio predmeta *Hrvatski jezik i književnost*) u sve stručne škole i škole učenika u privredi, inicijativom prof. Mare Zuber, jedne od rijetkih savjetnica tadašnjeg Zavoda za unapređivanje školstva koja je imala razumijevanja za umjetničke sadržaje i nove pristupe. Ona je omogućila i tiskanje triju priručnika za učenike i metodičkog priručnika za nastavnike te organizirala velik broj seminara diljem Hrvatske, čime smo propagirali integralni pristup.⁷ Drugo, ušao je kao samostalni predmet, inače svima poznatom fatalnom reformom prof. dr. Stipe Šuvara u sve srednje škole prvog i drugog razreda, satnicom od pola sata tjedno. Ovo proširenje u demokratizaciji bilo je veoma važno, ali je ostvarenje proklamiranog jednakog prava cijele populacije na umjetničke sadržaje plan dovodio u pitanje.

Iako je istraživanje u okviru UNESCO-vog projekta *Kulturni sadržaji u obrazovanju*⁸, provedeno u Hrvatskoj na 452 ispitanika-maturanta (aproksimativno 1% populacije) neposredno prije Šuvarove reforme pokazalo da je vrijeme bavljenja sadržajima upravo u najvećoj mogućoj mjeri presudan faktor za bilo kakav uspjeh, rezultati istraživanja, po broju ispitanika reprezentativnom za Hrvatsku, nisu uzeti u obzir. Citirala bih iz zaključaka istraživanja: »Pokazalo se da je znanje neposredno ili posredno povezano s estetskom osjetljivošću, a zatim da je sa znanjem u najvećoj mjeri povezan fond sati navedenih nastavnih predmeta. Možemo, dakle, pretpostaviti da povećanjem fonda sati investiramo u znanje, koje tako činimo značajnim faktorom u razvoju estetske osjetljivosti. No, ambivalentna uloga fonda sati upravo u književnosti, u nastavnom predmetu gdje je najveći, upozorava da fond sati sam za sebe nije dostatan činilac, nego je pitanje kako se vrijeme koristi, kako se radi. Jasno, to je pitanje opravdano samo ukoliko fond sati nije apsurdan, jer tada ni najintenzivnija nastava ne može kompenzirati nedostatak vremena«⁹. U ovom razdoblju bar virtualne ekspanzije predmeta, dolazi i do rada na prijedlozima za preustroj školstva na temelju jezika/umjetnosti, koji je do detalja razrađen za vizualni jezik i likovnu umjetnost i na »javnoj raspravi« »odbijen«.¹⁰

Od 1991. godine predmet likovna umjetnost opet je prisutan samo u gimnazijama, ali s vraćenom satnicom (u općim gimnazijama predaje se od 1. do 4. razreda s po jednim satom tjedno). Očito je, dakle, da rezultati prije spomenutog istraživanja ni danas nisu uzeti doista i ozbiljno u obzir. Pojavili su se i novi udžbenici, koji uz mogućnost korištenja i starih, omogućuju nastavniku veći izbor.¹¹

Tehnička opremljenost škola varira od posve suvremeno opremljenih (npr. i s računalima), preko velikog broja vrlo slabo opremljenih, čak zagrebačkih, koje često nemaju mogućnost efikasnog zamračenja, iako imaju projektore, do onih u manjim mjestima, koje su, vjerojatno i nedovoljnim angažmanom nastavnika, često posve neopremljene.

Metodička opremljenost također je neujednačena. U školama predaju npr. i završeni studenti zadarskog fakulteta, na kojem se metodika uopće ne predaje i oni koji završavaju zagrebački fakultet gdje se metodika u nastavničkom usmjerenju predaje 4 semestra.

Sustavno metodičko pripremanje studenata povijesti umjetnosti za rad u školi na Filozofskom fakultetu u Zagrebu započelo je 1965. godine uvođenjem kolegija metodike, početno u trajanju od jednog, kasnije četiri semestra.

Tiskani su različiti pomoćni materijali i, konačno, 1991. godine, priručnik *Vizualni jezik i likovna umjetnost*¹² kao teoretski temelj metodičkoj praksi. Dizanju razine vrlo široke populacije služilo je i intenziviranje pripreme studenata nastavničkog odjela ALU (zajednički studij nastavničkog odjela ALU i povijesti umjetnosti FF). To je značilo svestranije i temeljitije obrazovanje studenata koji pretežno kasnije predaju u višim razredima osnovne škole, ali imaju pravo predavati i predaju i u srednjim školama. Važnu novost predstavljalo je provođenje studentske prakse u Slobodnoj školi radioničkog tipa kao svojevrsnoj vježbaonici u Centru za kulturu i obrazovanje Zagreb, od 1992. do 1998., gdje su studenti i FF i ALU stjecali neposredno iskustvo o mogućnosti škole drugačijeg, modernijeg, radioničkog tipa. Tiskan je zbornik *Umjetnost avantura, bilježnica*¹³, od 414 stranica, 1350 ilustracija, s prikazom rada 80 radionica i zastupljenošću više stotina metodičkih postupaka. Taj je zbornik značio kulminaciju ove faze pripremanja studenata.

Rad u sljedećoj fazi, u kojoj se upravo sada nalazimo, sastoji se u unošenju novog radioničkog rada u zagrebačke gimnazije putem »gostovanja« studenata koji svoju školsku praksu izvode kao radionice, uz izrazito odobravanje nastavnika i učenika (učenici čak spontano plješću studentima), u prihvaćanju radioničkog rada od strane gimnazijskih nastavnika i studentskih mentora u Zagrebu, ali i nekih drugih srednjoškolskih profesora u različitim dijelovima Hrvatske, kao i u pokretanju projekta Metodičko usavršavanje nastavnika likovne umjetnosti pod nazivom *Metodičke sintagme i paradigme* na internetu. Ovo potonje rad je grupe srednjoškolskih nastavnika koja sebe zove *Avangarda* i koja radi na metodičkom opremanju programa. Polazište im je zbornik *Avantura*. Materijal radionica je atomiziran, vježbe su se osamostalile, pa je ponuđeno njihovo korištenje u različitim situacijama, za ostvarenje različitih namjera svakog nastav-

nika ponaosob. Teme su univerzalne, vizualno/likovne, pa su vježbe primjenjive ma koji školski program bio na snazi i bilo iz koje se knjige nastavnik odlučio raditi. Do sada je pripremljeno oko 230 vježbi s cjelokupnim vizualnim materijalom potrebnim da se vježbe izvedu (oko 2250 slika). Unošenjem u internet cijeli je materijal postao pristupačan i ponuđen za korištenje svim nastavnicima u Hrvatskoj, a projekt otvoren svima za sudjelovanje. Naime, osim vježbi iz *Avanture* počela je priprema inačica-novih vježbi, i to ne samo za 1. razred, koji je već na mreži¹⁴, nego se sustavno radi i na opremanju ostalih razreda. Internetska stranica ima i otvorenu vezu: surađujte s nama; na njoj se očekuju primjedbe, iskustva, prijedlozi, originalni radovi svih nastavnika. Na taj se način internetski prostor otvara u beskonačnost.

Postupci proizašli iz stavova, saznanja, pa čak i iskustava mladosti moje generacije na svakom se koraku pokazuju neadekvatnima danas.

Istraživanje koje sam provela 1994.-95. s 210 ispitanika različite dobi, spola i obrazovanja, a rezultate objavila 1996. pod naslovom *Pogled i slika, Eye movements and pictures*¹⁵, dalo je zaprepašujuće rezultate. Pokazalo se, naime, da su već posve mala djeca, svi prvoškolci, u stanju pogledom rekonstruirati kompoziciju vrlo složenih djela u trajanju od 1', i to svako dijete na svoj vlastiti način, a da o tome na svjetskoj razini ništa ne znaju. Ovi rezultati su i za istraživače posve neočekivanim intenzitetom pokazali da sva djeca vide/rekonstruiraju složene odnose, poput zrcaljenja ili zlatnorednog odnosa.

Za ovu prigodu iz cjelokupnog sam vrlo opsežnog materijala odabrala samo nekoliko primjera. Naime, vrijeme ne dopušta više. Tim primjerima pokušavam usmjeriti pažnju gledatelja na vrlo važnu vezu koja, čini mi se, nedvojbeno postoji između strukturiranosti onoga što se gleda i strukturiranja pogleda.

Prvo upozoravam na neka bitna obilježja slike.

Vidovićev *Angelus* je nastao 1906. ili 1907. godine, ulje na platnu, dim. 93,5 x 138,5 cm, nalazi se u Modernoj galeriji u Zagrebu (sl. 1).

Slika je izrazito zrcalnosimetrična kompozicija zbog naglašene okomite osi, unatoč slobode u razmještanju onoga što je s lijeva, a što s desna. Na makro razini primjetljiv je, naravno, i zlatni rez, kao bitan kompozicijski zakon.

Pogled prvoškolke M. P. (sl. 2) apsolutizira najuočljivije bitno svojstvo slike, važnost okomite zrcalne osi u komponiranju slike. Sve njene fiksacije (404) stalno i iznova potvrđuju tu činjenicu. (Za razumijevanje crteža-dijagrama potrebno je upozoriti da smo bilježili svaki pomak oka u 20 milisekundi; pomake smo povezali linijama koje ukazuju na slijed kretanja pogleda i onda smo skup pokreta, koji ne prelaze veličinu od 1,5 stupnja, povezali u fiksaciju i na crtežu bilježili brojkama — oko, naime, oštro vidi pod kutom od 1 stupnja, 1,5 stupanj je uzet vrlo široko.)

Pogled prvoškolca M. M. (sl. 3), kao i pogled učenice M. P., također prihvaća bitno svojstvo slike na makro razini, dakle njezinu zrcalnu simetričnost, ali stvara posve drugačiji crtež.

U njegovu crtežu ne nadvladava okupljanje nego razvlačenje; naime, svaka zrcalnosimetrična kompozicija »razvlači« naš pogled na jednu i na drugu stranu jer mu nudi slične privlačnosti u oba suprotna smjera. Dječakove su oči prihvatile taj izazov i stvorile crtež koji se nameće asocijacijom na zamršeno klupko koje razvlačimo ne bismo li ga odmršili.

Možda će nam i u trećem primjeru pomoći asocijacija. U crtežu petnaestogodišnje gimnazijalke K. V. (sl. 4) lako je uočiti »vagu«, osobito prvih 29 sekundi. Prvo uspostavlja okomicu, onda s nekoliko fiksacija (17. i 18.) gotovo ravnu vodoravnu liniju i nakon toga baca čas u desnu, čas u lijevu tezuju određeni broj svojih fiksacija, čime dinamički prihvaća zrcalnosimetričnu kompoziciju, a da posebno ne naglasi njezinu os. To dinamičko uravnotežavanje, koje je bitna osobina unutrašnjeg crteža K. V., opet na svojevrsan način odgovara Vidovićevoj slici, čija je zrcalnost upravo takva, dialektičke naravi. Ostali su primjeri slični.

Najjednostavnije rečeno, vidjeli smo kako ispitanici na svoj vlastit i osobit način, ali relevantno, rekonstruiraju vizualni fenomen pred sobom, dakle umjetničko djelo. Hoćemo li prihvatiti implikacije te činjenice? Jesmo li svjesni da to traži korjenitu preobrazbu našeg stajališta prema odgoju/obrazovanju, školskom sustavu? U čemu se sastoji ili treba sastojati odgoj, obrazovanje, ako prvoškolac jednako uspješno rekonstruira vrhunsko umjetničko djelo u vremenu od jedne minute, kao što to čini odrasli stručnjak ili, da ipak nikoga ne uplašimo, možda čak uspješnije? Čemu ga mi možemo ili trebamo učiti nakon te spoznaje? Gomili činjenica? Mislim da nikako ne trebamo to činiti. Davno je već Whiteheadov¹⁶ genije shvatio da je dobro informirani čovjek najbeskorisnija stvar na božjem svijetu. Rezultati istraživanja impliciraju da obrazovanje ne treba biti drugo, no osvještavanje onoga što se opaža, a priprema nastavnika iznalaženje puteva i sredstava kako se to nenaporno i učinkovito postiže.

Kada je prof. Prelog uveo predmet likovne umjetnosti u gimnazije u Hrvatskoj, smislio je program kakav, koliko nam je poznato, tada nigdje u Europi nije postojao.¹⁷ Pristup djelu se nigdje nije predavao u školama, danas je to naveliko rasprostranjeno.

U proteklih 40 godina, a uz pomoć spomenutih inovacijskih napora i danas, nastavnici likovne umjetnosti u Hrvatskoj bili su, jesu i sada su, a nadamo se da će i u budućnosti biti među najnaprednijima; smijem li dodati, u svijetu?

Bilješke

1 Program iz predmeta Umjetnost za gimnazije, u: *Prosvjetni vjesnik*, 8. srpnja 1960., Nastavni plan i program za gimnazije, Umjetnost, str. 173.

2 **M. Prelog**, Aktivni kontakt s umjetnošću pridonosi obogaćenju emotivnog života, intervju u: *Umjetnost i mi*, godišnjak povijesti umjetnosti VII. gimnazije, 1/1960.-61.

3 **D. Janda, V. Bonačić, S. Mihelić, A. Vujičić**, Mi nismo mali filozofi, u: *Telegram*, 29. XII. 1961.

4 *Umjetnost i mi*, godišnjak povijesti umjetnosti VII. gimnazije, Zagreb, od 1960./61. do 1968./69.

5 **J. Damjanov**, Likovna umjetnost, uvod, udžbenik za I. razred gimnazije, Školska knjiga, Zagreb, 1971. (1. izdanje), 2001. (24. izdanje); **J. Damjanov**, Likovna umjetnost, povijesni pregled i moderna umjetnost, udžbenik za II., III. i IV. razred gimnazije, Školska knjiga, Zagreb, 1972. (1. izdanje), 2001. (19. izdanje).

6 **J. Damjanov, K. Radulić**, Umjetnost, školski leksikon, Panorama, Zagreb, 1966.

7 **J. Damjanov**, Likovna umjetnost 1, priručnik za stručne škole, Centar za obrazovanje »Rade Končar«, Zagreb, 1967.; **J. Damjanov**, Likovna umjetnost 2, priručnik za stručne škole, Zavod za unapređivanje stručnog obrazovanja SRH, Zagreb, 1969.; **J. Damjanov**, Likovna umjetnost 3, priručnik za stručne škole, Zavod za unapređivanje stručnog obrazovanja SRH, Zagreb, 1969.; **J. Damjanov**, Metodički priručnik za likovnu umjetnost, Zavod za unapređivanje stručnog obrazovanja SRH, Zagreb, 1970.

8 **J. Damjanov, D. Janda, V. Jerbić**, Kulturni sadržaji u obrazovanju I, Zavod za kulturu SR Hrvatske, Zagreb, 1977.; **J. Damjanov i suradnici**, Kulturni sadržaji u obrazovanju II, Zavod za kulturu SR Hrvatske, Zagreb, 1977.

9 **J. Damjanov, D. Janda, V. Jerbić**, Kulturni sadržaji u obrazovanju I, str. 109.

10 **J. Damjanov, D. Janda, M. Bačić**, Vizualni jezik i likovna umjetnost u: *Programu za jezično i umjetničko odgojno-obrazovno područje u osnovnoškolskom obrazovanju*, Prosvjetni savjet SRH, Zagreb, 1980.

11 **M. Bačić, J. Mirenić**, Uvod u likovno mišljenje, Školska knjiga, Zagreb, 1994.; **R. Ivančević**, Likovni govor, Uvod u svijet likovnih umjetnosti, udžbenik za I. razred gimnazije, Profil, Zagreb, 1997.; **R. Ivančević**, Stilovi, razdoblja, život I, Od paleolita do predromanike, udžbenik za II. razred gimnazije, Profil, Zagreb, 1998.; **R. Ivančević**, Stilovi, razdoblja, život II, Od romanike do secesije, udžbenik za III. razred gimnazije, Profil, Zagreb, 2000.; **R. Ivančević**, Stilovi, razdoblja, život III, Umjetnost XX. stoljeća, udžbenik za IV. razred gimnazije, Profil, Zagreb, 2001.; **J. Mirenić, K. Ratković**, Likovna umjetnost XX. stoljeća, priručnik za IV. razred gimnazije, Školska knjiga, Zagreb, 2000.

12 **J. Damjanov**, Vizualni jezik i likovna umjetnost, Školska knjiga, Zagreb, 1991.

13 **J. Damjanov**, Umjetnost Avantura, bilježnica, Art Adventure, notebook, Hermes, Zagreb, 1998.

14 **Grupa Avangarda**, Metodičko usavršavanje srednjoškolskih nastavnika, Metodičke sintagme i paradigme 2001. Adresa: <http://msp.fsb.hr>

15

J. Damjanov, Pogled i slika, Eye movements and pictures, Hermes, Zagreb, 1996.

16

Nekoliko Whiteheadovih ideja o odgoju, priredila J. Damjanov, u: *Umjetnost i dijete*, 2/1969., str. 28.

17

M. Prelog, Program iz predmeta Umjetnost za gimnazije, u: *Prosvjetni vjesnik*, 8. srpnja 1960., str. 173.

Summary

Jadranka Damjanov

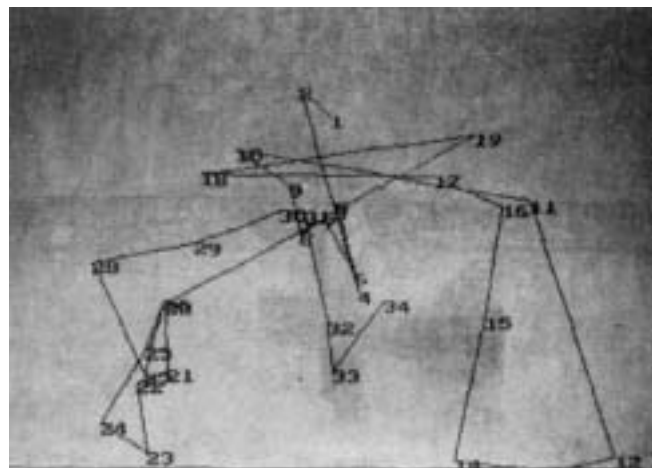
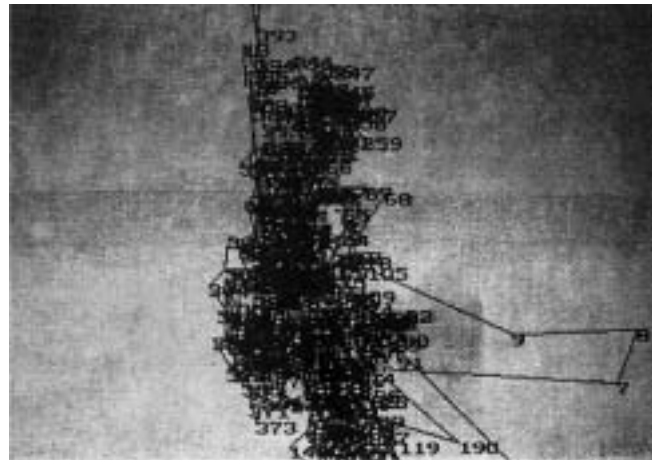
The Past, the Present, and the Future of Art Education in Croatia

The first part of the report is a short history of the subject of art since its official introduction to high schools in Croatia in 1960 until present time. In the second part we present the three newest achievements that lead the subject from the present to the future.

The *Research on eye movements in front of works of art*, carried out on a large sample of 210 subjects in mid-1990s in our country, laid a foundation for a different approach to education and to the work of art, altogether different from the classical approach, and more modern, if we may be allowed to use this word.

These new approaches are being tested in a workshop at the Centre for Culture and Education in Zagreb, since 1992. At the same time, according to the exigencies of the time, students (of the Philosophical Faculty and the Academy of Visual Arts) are being prepared in a more adequate and modern way, and disseminate the new possibilities and knowledge about them by teaching in high schools.

In the same direction, open to the future and to the complete population of teachers of visual arts in Croatia, the project »Specialization in teaching methods in visual arts« is being carried out. Funded by the Ministry of science and technology, it transfers all existing achievements in the field of teaching methods to the Internet and makes them accessible for everybody and for interaction in a limitless spatial-temporal process.

E. Vidović, *Angelus*, 1906. ili 1907.
Pogled prvoškolke M. P.
Pogled prvoškolca M. M.